

UDK 911.6:(497.12) = 863
UDC 911.6:(497.12) = 20

Aleksander Jakoš

SOCIALNOGEOGRAFSKA HOMOGENA OBMOČJA V SR SLOVENIJI

Aleksander J a k o š*

Uvod

Pri raziskovalnih nalogah o urbanizaciji v Sloveniji in poselitvenem razvoju Slovenije smo na Urbanističnem inštitutu SR Slovenije ugotovili potrebo po oblikovanju homogenih študijskih območij. V bistvu gre za regionalizacijo Slovenije, ki naj bi se opirala na nekatere že obstoječe študije, hkrati pa bi ji poskušali dati nove kvalitete s tipologijo homogenih območij.

Določevanje homogenih območij ni nekaj novega. I. Vrišer, 1978, navaja homogenost kot enega od treh najpomembnejših konceptov regionalizacije (poleg fiziognomskega in funkcijskega). L. J. Le Bret, 1961, je že v petdesetih letih zagovarjal princip homogenosti in tudi določil homogene regije v Braziliji. To so seveda bistveno večja območja kot v Sloveniji. Pri njihovem oblikovanju je skušal zadostiti ujemanju fizične strukture, strukture obstoječe družbe, optimalnim pogojem največje produktivnosti in najboljši upravni razmejivti. S. Ilešič, 1979, je mnenja, da sta za opredeljevanje ekonomsko-geografskih regij edini pravi načeli dve: ekonomska homogenost in ekonomska funkcionalnost. Navaja tudi nekaj primerov določevanja homogenih območij v svetu (Plat, Carol in Robinson, Otremba, Laszczycki) in Jugoslaviji (Sentič, Obradović, Kanaet). Glavno težavo pri uporabi načela homogenosti vidi Ilešič v samem pojmu homogenosti, ki je močno relativen. Vprašanje je namreč, ali gre za homogenost ekonomske strukture kot celote (za rudarska, industrijska, agrarna itd. območja) ali za dominantnost neke ožje gospodarske panoge (npr. vinogradništva, gozdnega gospodarstva in podobno). I. Vrišer, 1978, definira homogeno ozemlje kot: »ozemlje, ki ima podobno oziroma enako proizvodno ali celo ekonomsko-socialno strukturo in se na ta način razlikuje od sosednjih območij«.

* Raziskovalec, Urbanistični inštitut SR Slovenije, Jamova 18, 61000 Ljubljana YU.

Z razvojem taksonometričnih metod se je močno povečalo število analiz, ki kot osnovno enoto uporabljajo homogena območja (npr. Bailly, Beaudoir, 1976). Pri tem pa so pogosto pristopi zelo ozki, saj popolnoma zanemarjajo fizični izgled pokrajine, hkrati pa so pogosto usmerjeni le v eno smer (npr. homogena socialna območja ipd.). Taksonometrične metode se še posebno uveljavljajo pri proučevanju posameznih delov mest.

Primernost izdelave homogenih območij SR Slovenije verjetno ni vprašljiva, kljub temu pa bi na koncu rad citiral še S. Ilešiča, 1958, ki je že leta 1958 zapisal: »... Vsekakor bi bila najboljša pot, če bi bilo statistično gradivo vedno pripravljeno, obdelano in kartografsko prikazano po najmanjših mogočih, čim bolj homogenih enotah (npr. po katastrskih občinah ali naseljih), ki jih potem ni težko razporejati bodisi v večja homogena statistična območja ali pa jih razdeliti in razmestiti med sosednje, po bistvu funkcijske stalne statistične rajone oziroma med ekonomsko-geografske regije« ...

Metodološka izhodišča

Najbolj popoln pristop k oblikovanju homogenih območij bi bil z uporabo vseh dosegljivih informacij in delom na samem terenu. Takega pristopa mi seveda ni omogočal niti čas niti denar. Zato sem se odločil, da se bom oprl na nekatere dosedanje raziskave, ki so obravnavale različne vidike poselitve Slovenije. Opredelitev homogenih območij torej pomeni le nadaljevanje in nadgradnjo dosedanjega dela.

Za osnovno oblikovanje homogenih območij sem moral izbrati manjše enote, za katere imamo na razpolago dovolj podatkov za celotno Slovenijo. Taka enota je matični okoliš, ki smo ga kot študijsko enoto na UI SRS uporabili že večkrat. Matični okoliši v svoji osnovi odgovarjajo občinam iz leta 1952. V študijske namene je matični okoliš prvi uporabil Dolfe Vogelnik leta 1967 pri proučevanju migracijskih in urbanizacijskih tokov v Sloveniji. Pokazalo se je, da je matični okoliš zelo primerna enota za študijske namene zaradi geografske zaključenosti in tudi primerne števila (391 v Sloveniji). Analiza centralnih krajev, ki jo je naredil Vl. Kokole, 1969, je pokazala, da so se splošna lokalna gravitacijska območja centralnih vasi močno ujemala z območji matičnih okolišev. Primernost uporabe matičnih okolišev kot študijske enote so pozneje preverili tudi I. Vrišer, 1973, L. Gosar, 1976, v svoji doktorski disertaciji in P. Mihavec, 1977 pri študiju ruralnih naselij.

Prednost matičnega okoliša je tudi njegova geografska zaključenost. Na ravni matičnih okolišev imamo zbrane poleg številnih sociodemografskih kazalcev tudi podatke o površinah in njih kvaliteti, kar pomeni, da lahko vsak pojav postavimo tudi v konkreten prostor. Pomembno pa je tudi dejstvo, da je večina podatkov zbranih na računalniških trakovih, kar omogoča hitrejšo obdelavo.

Osnovni tipi matičnih okolišev

Opredelitev glavnih značilnosti matičnih okolišev ni docela nova naloga. Izdelane so bile že številne analize na ravni matičnih okolišev in na

drugih ravneh (na primer naselje, krajevna skupnost itd.), ki sem jih uporabil pri tipologiji. Med njimi naj posebej omenimo študijo K o k o l e t a, 1969, o centralnih krajih v Sloveniji in G o s a r j e v o socialnodemografsko členitev matičnih okolišev s pomočjo faktorjske analize (1976). Uporabljeni demografski in ekonomski podatki so bili zbrani ali na Urbanističnem inštitutu ali pa smo jih dobili od zveznega in republiškega zavoda za statistiko, nekaj pa je bilo zbranih tudi v okviru raziskovalnih nalog ali z delom na terenu ob izdelavi prostorskih delov srednjeročnih družbenih planov posameznih občin.

Analiza in sinteza podatkov po matičnih okoliših in primerjava z nekaterimi dosedanjimi študijami je pokazala, da lahko vse matične okoliše razdelimo v tri večje skupine; v urbanizirana, prehodna in ruralna območja.

1. Urbanizirana območja

Za urbanizirana območja je značilno, da v njih leži vsaj eno naselje z višjo stopnjo centralnosti in da različni demografski in ekonomski kazalci kažejo na določeno vlogo tega centra tudi v širšem gravitacijskem in funkcijskem zaledju. Za urbanizirana območja je značilno, da imajo zelo malo kmečkega prebivalstva, čeprav s tem ni rečeno, da v takih tipih matičnih okolišev ni obdelovalne zemlje. Urbanizirana območja delim v tri tipe:

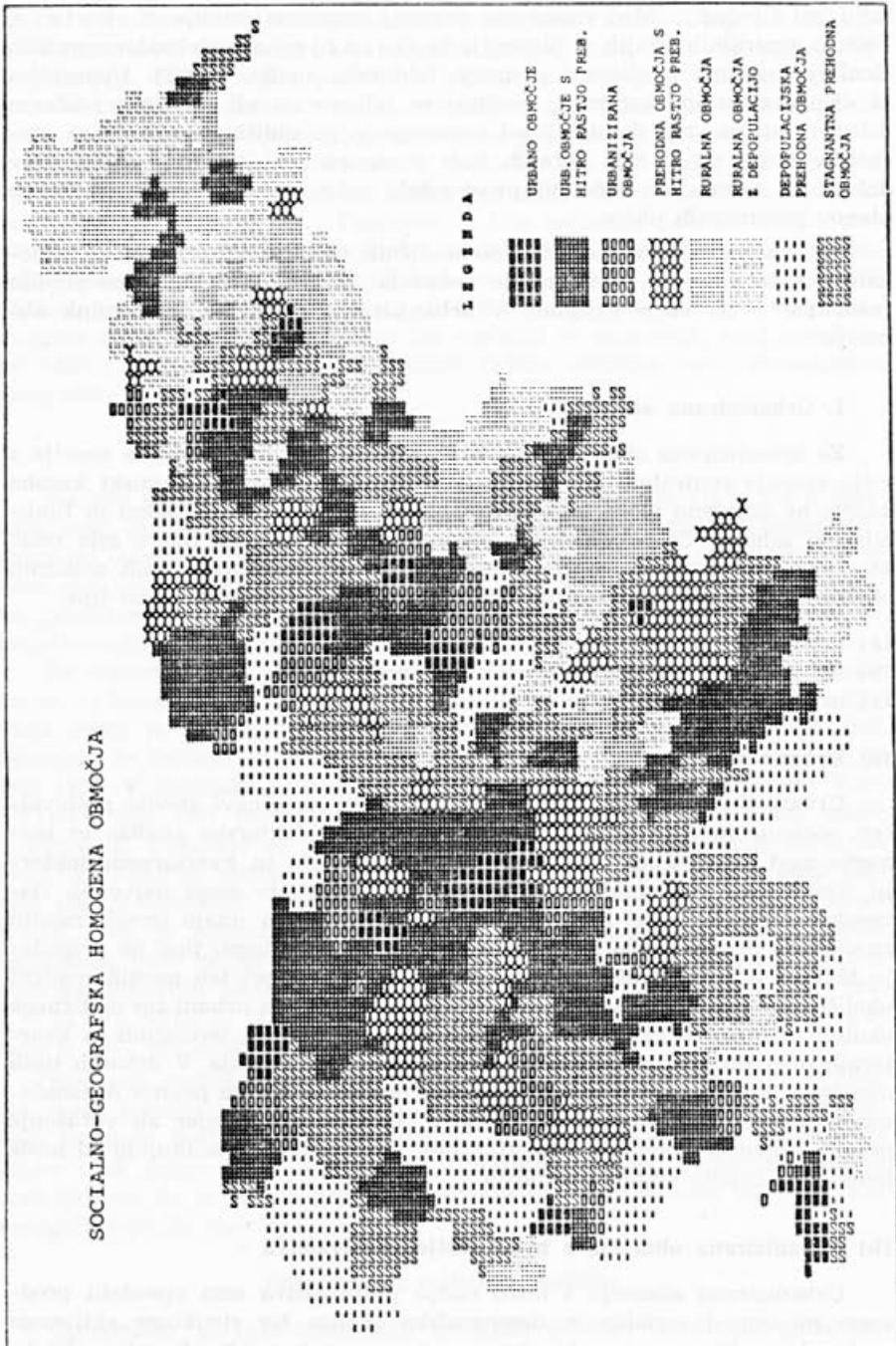
- 1a) urbana območja,
- 1b) urbanizirana območja s hitro rastjo prebivalstva,
- 1c) urbanizirana območja.

1a) Urbana območja

Urbani tip matičnega okoliša sem opredelil na osnovi števila prebivalcev, socialne in demografske členitve s pomočjo faktorjske analize in razmerja med zaposlenimi v sekundarnem, terciarnem in kvartarnem sektorju. Temu tipu pripadajo matični okoliši, ki zajemajo deset največjih slovenskih mest in nekaj manjših matičnih okolišev, ki imajo izrazit mestni značaj (na primer Izola, Piran itd.). Od večjih mest temu tipu ne pripadajo Murska Sobota, Škofja Loka in Kočevje, kjer so pri teh mestih matični okoliši zelo veliki in segajo tudi daleč izven mesta. Za urbani tip matičnega okoliša je značilna velika gostota prebivalstva, prevlada terciarnih in kvartarnih dejavnosti in so praktično brez agrarne proizvodnje. V urbanih tipih matičnih okolišev se pojavljajo specifični problemi, kot na primer onesnaževanje, mestni promet, problem prenove starih mestnih jeder ali vprašanje pragov obstoječe komunalne infrastrukture, ki se bistveno razlikujejo od problematike v ostalih matičnih okoliših.

1b) Urbanizirana območja s hitro rastjo prebivalstva

Urbanizirana območja s hitro rastjo prebivalstva sem opredelil predvsem na osnovi socialne in demografske analize ter strukture aktivnega prebivalstva. Hitra rast prebivalstva pomeni porast za 5 % ali več v obdobju

Opomba: Karta predstavlja območja istih tipov matičnih okolišev. Je osnova za opredelitev homogenih območij, ki zaradi tehničnih ovir niso prikazana na karti (osnovna karta homogenih območij 1 : 200 000 je na UI SRS).

ju 1971—1981. Kot enega od bistvenih elementov pri tipologiji matičnih okolišev upoštevam tudi desetletno gibanje števila prebivalcev. V dosedanjih analizah se je pokazalo, da gibanje števila prebivalcev vpliva in je hkrati posledica določenega razvoja. Matični okoliši v tem tipu obkrožajo predvsem večja mesta, ali pa so to matični okoliši, v okviru katerih leži manjše mesto, ki predstavlja razvojni pol v ruralni pokrajini. Za ta tip je značilna neagrarna izraba prostora in sorazmerno hiter razvoj. Kljub temu, da kmetijstvo zaposluje v tem tipu le malo prebivalcev, pa predstavlja zaščita obdelovalne zemlje enega ključnih problemov. Omenil sem že, da ta tip obdaja večja slovenska mesta, okoli katerih pa je skoraj praviloma tudi zelo kvalitetna obdelovalna zemlja (na primer okoli Ljubljane, Celja, Maribora, Kranja itd.). Ker se rast mest vedno bolj prenaša na bližnjo urbanizirano okolico, prihaja do stalnega konflikta med neagrarno izrabo zemlje in zaščito kvalitetnih obdelovalnih površin.

1c) Urbanizirana območja

Urbanizirana območja so opredeljena na enak način kot urbanizirana območja s hitro rastjo prebivalstva, le s to razliko, da rast števila prebivalcev ni tako hitra. Ta tip matičnega okoliša ni zelo razširjen v Sloveniji. Označuje predvsem starejša urbanizirana območja, ki so danes nekoliko zastala v razvoju. Označuje jih stagnacija števila prebivalcev. Taki so na primer deli Črnega revirja in še nekaj drugih manjših matičnih okolišev.

2. Prehodna območja

Prehodna območja imenujem zato, ker predstavljajo nek prehod med urbano in ruralno pokrajino. V literaturi se za označevanje takih območij pogosto uporablja tudi izraz ruralno-urbani kontinuum. To so območja največjih socialnih, demografskih in ekonomskih sprememb: najintenzivnejše deagrarnizacije (povezane s vprašanjem polkmeta), močne dnevne delovne migracije, največjih konfliktov med urbaniziranim in ruralnim prebivalstvom ter agrarne in neagrarne izrabe tal. Opredelil sem jih na osnovi socialne in demografske členitve in strukture aktivnega prebivalstva, pri čemer sem uporabil Fehre—jevo metodologijo (H. F e h r e, 1961). Za mejo proti ruralnim območjem pa sem vzel 25 % kmečkega prebivalstva. Prehodna območja delim v tri tipe:

- 2a) prehodna območja s hitro rastjo prebivalstva
- 2b) stagnantna prehodna območja
- 2c) depulacijska prehodna območja

2a) Prehodna območja s hitro rastjo prebivalstva

Prehodna območja s hitro rastjo prebivalstva so opredeljena na osnovi gibanja števila prebivalcev v obdobju 1971—1981, s porastom števila prebivalcev za 5 % ali več. Večina takih tipov matičnih okolišev leži poleg urba-

niziranih območij s hitro rastjo prebivalstva in pomenijo širjenje mestnega vpliva navzven (spill over). Ta vpliv se pogosto kaže predvsem v zasebni gradnji hiš z vrtovi, zajemajoč prebivalstvo, zaposleno v mestu. Gradnja ni omejena le na »očetovo njivo« ampak se na ta območja preseljuje tudi del mestnih prebivalcev (suburbanizacija). Pojav povzroča nasprotja med avtohtonim kmečkim prebivalstvom in mestnimi prišleki. Območja izkazujejo zelo intenzivno dnevno delovno migracijo in se bodo morala z energetsko krizo preusmeriti na javni potniški promet, kar pa ne pomeni samo nekoliko večjega števila zvez z mestom. Pojavlja se tudi problem razporeditve dohodka, saj prebivalci, zaposleni v mestih, pustijo v svojih delovnih organizacijah veliko dohodka, medtem ko mora skrbeti za komunalno infrastrukturo, kjer to prebivalstvo živi, domača občina. To so tudi območja intenzivne deagrarizacije tako zaradi možnosti zaslužka v mestu, kot tudi številnih gradenj na plodni zemlji, kar posameznim kmetom zmanjšuje obseg obdelovalne površine. Pri tem je pogosto domače kmečko prebivalstvo bolj zainteresirano za prodajo gradbenih parcel, kot pa kmetovanje.

Tak tip matičnih okolišev se pojavlja predvsem v zaledju Ljubljane, Maribora, Celja, Kranja, Novega mesta itd. Poleg teh območij pa se v nekaterih območjih tip hitre rasti prebivalstva pojavlja tudi kot ruralni center razvoja.

2b) Stagnantna prehodna območja

Stagnantna prehodna območja zajemajo tiste matične okoliše, kjer je število prebivalcev v obdobju 1971—1981 stagniralo (pet procentni porast ali padec števila prebivalcev v desetih letih). Ta tip je v Sloveniji najbolj razširjen in tudi najbolj pester in dejansko pomeni pravi prehod iz urbaniziranih v ruralna območja. To so območja, kjer ponekod kmetijstvo igra še pomembno vlogo, medtem ko drugje pomeni le še obdelovanje nekaj večjih vrtov. Območja so zelo pestra tudi zaradi geografskih razlik, saj zajemajo dele alpskega in predalpskega sveta, območje kraških planot in polj, kot tudi dele ravninskega in kotlinskega sveta. Predvsem v višjem svetu se kmetijstvo vedno bolj prepleta z gozdarstvom in marsikje je lesna industrija osnova razvoja. V vzhodni Sloveniji so ta območja po svojem videzu še izrazito ruralna, toda velik del prebivalstva že odhaja na delo v večja mesta ali pa je zaposleno v manjših delovnih obratih doma. Pestrost teh območij seveda odpira številna možna nasprotja, ki pa so pogosto specifična za posamezne matične okoliše.

2c) Depopulacijska prehodna območja

V depopulacijskih območjih je število prebivalcev v obdobju 1971—1981 nazadovalo za več kot 5%. Ta območja so praviloma zelo oddaljena od zaposlitvenih središč in pogosto v težko dostopnem hribovitem svetu. Ker pogoji za kmetijstvo, tudi ob povezavi z gozdarstvom, ne omogočajo primerne dohodka, se predvsem mlado prebivalstvo izseljuje. S tem pa ta območja izgubljajo najbolj vitalen del prebivalstva in možnosti za ustavitev odseljevanja se s tem zmanjšujejo. Ker primanjkuje mlajših ljudi, smrtnost pogo-

sto presega rodnost (demografski prag) in bo število prebivalcev še nadalje nazadovalo tudi, če bi nam uspelo ustaviti nadaljnje odseljevanje. Ker so stroški infrastrukture na prebivalca sorazmerno visoki, se opuščajo šole, avtobusne linije, slabše se vzdržujejo ceste, trgovine ipd. S tem prebivalstvo, ki je še ostalo, silimo v odseljevanje. Pri tem pa pogosto pozabljamo, da problem prebivalstva, ki je tu živelo, z odselitvijo še ni rešen. Ti ljudje pogosto odidejo v mesta, tam si pomagajo s črno gradnjo ali pa zahtevajo družbeno stanovanje. Hkrati potrebujejo novo delovno mesto. Vprašanje je, ali ni ekonomsko bolj opravičljivo te investicije preusmerjati v območja depopulacije, kjer lahko pričakujemo tudi večje aktivno sodelovanje domačega prebivalstva (prostovoljna dela, prispevki v materialu ipd.). Vidimo torej, da tudi za širšo družbeno skupnost prinaša ustavitev odseljevanja iz depopulacijskih območij določene ekonomske prednosti. Na drugi strani ima ustavitev odseljevanja velike prednosti zaradi ohranitve in vzdrževanja poseljenega prostora. Ne smemo pa zanemariti tudi socialnih prednosti (na primer skrb mlajših za starejše prebivalstvo), psiholoških momentov, delno samoprehranjevanje domačega prebivalstva in s tem večanje obdelovalnih površin, pomen poselitve hribovitega sveta za splošni ljudski odpor itd. Te prednosti lahko izrazimo tudi z ekonomsko računico.

3. Ruralna območja

Skupna značilnost ruralnih območij je visok delež kmečkega prebivalstva. Glede na zelo močno deagrarizacijo v Sloveniji je težko opredeliti ruralna območja le na osnovi deleža kmečkega prebivalstva. Zato sem preveril razprostranjenost matičnih okolišev z deležem kmečkega prebivalstva med 40 % in 60 %, upošteval sem delež zaposlenih v primarnem sektorju in to kombiniral z rezultati socialnodemografske členitve matičnih okolišev s faktorsko analizo. Izkazalo se je, da so bili ob popisu prebivalstva leta 1971 izrazito ruralni matični okoliši, ki so imeli več kot 45 % kmečkega prebivalstva. Rezultati popisa leta 1981 so pokazali močno znižanje števila kmečkih prebivalcev glede na leto 1971. Zato sem ponovno preverjal različne višine deležev kmečkega prebivalstva. Delež kmečkega prebivalstva se je v Sloveniji znižal za 10 %, v bolj izrazitih ruralnih območjih pa je bila deagrarizacija še bolj izrazita. Po preverjanju rezultatov sem se odločil za novo mejo, ki jo predstavlja četrtina (25 %) kmečkega prebivalstva v vsem prebivalstvu. Ruralna območja delim v dva tipa:

- 3a) ruralna območja
- 3b) ruralna območja z depopulacijo

3a) Ruralna območja

Za ruralna območja je značilno, da živi v njih več kot 25 % kmečkega prebivalstva. To pomeni, da v izrabi prostora prevladuje kmetijska izraba, ostale dejavnosti pa v kolikor so razvite, predstavljajo možnost zaposlitve le za manjši del prebivalstva. Z izjemo 4 matičnih okolišev v zahodni Sloveniji leže vsi ostali matični okoliši tega tipa v vzhodni Sloveniji. Za ta tip

matičnega okoliša je značilno, da se v obdobju 1971—1981 število vsega prebivalstva ni znižalo za več kot 5 %. Prevladuje torej stagnacija prebivalstva, saj je v obdobju 1971—1981 le v treh matičnih okoliših število prebivalcev poraslo za nekaj več kot 5 %. Tak prebivalstveni razvoj je razumljiv, saj je z večjo uporabo mehanizacije potrebno vedno manj delovne sile na hektar obdelovalne površine. Zato je predvsem v severovzhodni Sloveniji deagrarizacija normalen pojav, saj se še vedno srečujemo z agrarno prenaseljenostjo. Lahko rečemo, da so to matični okoliši, kjer je zemlja najbolj obdelana, tako zaradi kvalitetnih površin, kot tudi še vedno ugodne starostno-spolne sestave kmečkega prebivalstva.

3b) Ruralna območja z depopulacijo

Ruralna območja z depopulacijo se glede deleža kmečkega prebivalstva ujemajo z ruralnimi območji, glede prebivalstvenih gibanj pa z depopulacijskimi območji. Izločil sem jih kot poseben tip, ker je problematika teh območij samosvoja. To so v glavnem območja, ki sicer po kvaliteti zemlje zaostajajo za najbolj rodovitnimi ravninami, toda še vedno so to zelo ugodna območja za kmetijstvo in še posebno za določene specialne kulture (na primer vinogradi, sadovnjaki ipd.). Za modernizacijo in specializacijo pa pogosto primanjkuje sredstev, saj so to slabo dostopna območja brez zaposlitvenih centrov in dnevna delovna migracija ni razvita. Z vidika kmetijske proizvodnje odseljevanje ni problematično, saj na primer na Goričkem še vedno lahko govorimo o agrarni prenaseljenosti. Težave pa nastajajo, ker se z odseljevanjem bistveno slabša starostna sestava prebivalstva in lahko pride do enake situacije, kot smo jo opisali pri depopulacijskih območjih. Bolj kritičen je položaj v matičnih okoliših, ki leže v dolini Kolpe, kjer že dolgo ne poznajo agrarne prenaseljenosti, odseljevanje pa je tako močno, da ponekje že lahko govorimo o zmanjševanju poseljenega prostora. Tudi v drugih matičnih okoliših tega tipa izven severovzhodne Slovenije pomeni odseljevanje mnogo resnejši problem zaradi že itak slabe starostne sestave, posledice odseljevanja pa se kažejo tudi v neobdelanih površinah.

Oblikovanje homogenih območij

Tipologija matičnih okolišev je omogočila, da sem razvrstil vsak matični okoliš v enega od osmih tipov. Vsak tip ima določeno osnovno razvojno problematiko, ki je znotraj vsakega tipa podobna, vendar pa moramo upoštevati tudi določene specifičnosti posameznih matičnih okolišev. Izdelava tipologije matičnih okolišev je hkrati pomenila tudi preveritev matičnih okolišev kot študijskih enot. Analiza je pokazala, da matični okoliši popolnoma ustrezajo z nekaj manjšimi izjemami. Pri urbanem tipu matičnih okolišev sem že omenil primera Murske Sobote in Škofje Loke, kjer je matični okoliš tako velik, da zabiše mestne značilnosti obeh naselij. Ker pa je okolica obeh mest po svojem značaju le urbanizirana, se nisem odločil za spreminjanje meja teh dveh matičnih okolišev. Drugačen pa je primer matičnega okoliša Kočevje. Če pogledamo na karto, kjer so prikazani tipi matičnih okolišev, dobimo občutek, da je v južni Sloveniji neko močno

urbanizirano območje s hitro rastjo prebivalstva, ki bi ga po velikosti lahko primerjal celo z Mariborskim območjem. To pa je seveda nesmisel, saj Kočevje kot razmeroma veliko slovensko mesto v resnici predstavlja močan razvojni center, ki pa je omejen na samo mesto in nekaj delno urbaniziranih vasi ob cesti. Vse ostalo območje pa predstavlja gozdnat, praktično neposeljen svet. Taka oblika matičnega okoliša pripelje celo do takega nesmisla, da Kočevski Rog, Kočevska gora in Kočevska Mala gora pripadajo urbaniziranemu tipu s hitro rastjo prebivalstva. Zato sem naselje Kočevje izločil iz matičnega okoliša Kočevje, in ga obravnavam pri oblikovanju homogenih območij posebej kot nov matični okoliš. Na ta način se število okolišev poveča na 392.

S tem je bila končana prva faza dela. Izdelana je bila tipologija osnovnih študijskih enot, v drugi fazi pa sem si zastavil nalogo oblikovanja takih homogenih območij, ki bodo združevala po več matičnih okolišev skupaj in bodo tudi teritorialno povezana med seboj.

Že prvi pogled na karto tipov matičnih okolišev nam pove, v kolikor želimo bistveno znižati število homogenih območij ob upoštevanju geografske povezanosti in vsaj približno podobnih velikostih, da ne bo mogoče strogo združevati le iste tipe matičnih okolišev. To seveda v ničemer ne prizadene kvalitete oblikovanja homogenih območij, kajti v naravi ni tako ostrih meja, kot jih ponekod postavljam pri tipologiji matičnih okolišev (na primer 25 % kmečkega prebivalstva, pet procentna sprememba števila prebivalcev v desetih letih). Zato sem po dva matična okoliša združil, ker sta imela podobne kazalce in ju je ločila le umetno postavljena meja. Tako na primer združim v eno homogeno območje dva matična okoliša, ki imata 24 % in 27 % kmečkega prebivalstva ipd. Na drugi strani pa sem zaradi prevelike velikosti in razpotegnjenosti takega homogenega območja posamezne sklenjene pasove istih tipov matičnih okolišev razdelil na dve skupini.

Kljub jasno opredeljenim tipom matičnih okolišev, sem se pri konkretnem oblikovanju homogenih območij srečeval še z drugimi problemi. Že sama velikost (površina) matičnih okolišev je v Sloveniji zelo različna. Velikost matičnih okolišev se zmanjšuje od zahodne proti severovzhodni Sloveniji. V zahodni Sloveniji (z izjemo obalnega območja) večina matičnih okolišev zajema poleg osrednjega centra in intenzivnejše poselitve v dolinah in kotlinah, še velik del praktično neposeljenega alpskega sveta ali območja visokogorskih in kraških planot. Ker je bil sam princip oblikovanja matičnih okolišev postavljen tako, da je pokrival celotno Slovenijo, hkrati pa tudi opredelil vsakemu matičnemu okolišu nek center, ni bilo možno v celoti združevati na primer visokogorskega alpskega sveta v eno zaključeno homogeno območje. Z drugačnim problemom sem se srečeval v vzhodni Sloveniji, kjer so zaradi gostejše poselitve tudi matični okoliši mnogo manjši. Tu je bilo potrebno veliko dela, da sem oblikoval dovolj velika homogena območja. Pri tem sem moral narediti tudi kompromise in včasih združevati matične okoliše na obeh straneh dolin (na primer homogeno območje, ki sega od Kozjaka preko Drave na Pohorje). Kljub temu so homogena območja v vzhodni Sloveniji nekoliko manjša in bolj številna

kot v zahodni Sloveniji. K temu so me prisilili tudi manjši neagrarni centri znotraj izrazito agrarne pokrajine, ki sem jih izločeval kot posebne enote.

Ob upoštevanju teh izhodišč sem opredelil 125 homogenih območij v Sloveniji.

Homogena območja so oštevilčena od 1 do 125. Oštevilčil sem jih od od zahoda proti vzhodu tako, da sem znotraj medobčinskega območja začel na severu. Tega nisem mogel strogo upoštevati, ker posamezna homogena območja ponekje segajo preko meja medobčinskih območij.

S tem, ko sem oštevilčil homogena območja in hkrati izdelal seznam matičnih okolišev, ki pripadajo posameznim homogenim območjem, so na ravni homogenih območij opredeljene tudi površine, hkrati pa tudi seznam naselij, ki ležijo v posameznem homogenem območju. Ker so vsi ti podatki na računalniških trakovih, je torej možen avtomatičen prenos podatkov na različnih ravneh: naselje, matični okoliš, homogena območja, občine, geografske regije Slovenije (Ilešič), medobčinska območja Slovenije (Zavod za družbeno planiranje) in Slovenija.

Kljub temu, da nam zaporedna številka homogenega območja približno pove, v katerem delu Slovenije je to območje, sem se zaradi lažje obdelave odločil, da jih tudi poimenujem. Najbolj idealno poimenovanje bi moralo povezati značilnosti geografske regije, tipa homogenega območja in mogoče tudi ime najpomembnejšega naselja. Tako poimenovanje pa ni primerno zaradi praktičnih razlogov, saj predolga imena ni možno vpisovati na karte, težave nastanejo pri izpisovanju na računalniških izpisih itd. Zato sem uporabil zelo preprost kriterij. Homogena območja sem poimenoval po največjem naselju (glede števila prebivalcev leta 1981) znotraj vsakega območja. Pri tem moram opozoriti, da največje naselje ne pomeni neke opredeljene homogenega območja, ampak nam le olajša delo pri branju rezultatov (na primer na računalniških izpisih), saj lahko homogena območja tudi brez karte lažje lociramo v prostoru.

Homogena območja in regionalizacija Slovenije

Homogena območja predstavljajo svojevrstno regionalizacijo Slovenije. Z njihovo tipologijo sem opredelil tudi osnovne značilnosti posameznih tipov homogenih območij. Zato sem homogena območja primerjal z nekaterimi drugimi regionalizacijami Slovenije in študijami, ki opredeljujejo značilnosti posameznih območij. Kot osnovo sem vzel Ilešičevo shemo geografske regionalizacije SR Slovenije (S. Ilešič, 1979).

Homogena območja se ne ujemajo popolnoma z Ilešičevo geografsko regionalizacijo, kajti homogena območja so opredeljena predvsem iz socialnih, demografskih in ekonomskih vidikov in le deloma zadostijo ujemanju s pokrajinsko-tipološkimi enotami. Poleg tega sem za osnovo uporabil matične okoliše, medtem ko Ilešič uporablja občine. Kljub različnemu pristopu pa se rezultati sorazmerno dobro ujemajo. Da bi dal homogenim območjem še novo kvaliteto, to je označitev njihove pripadnosti posameznim

geografskim regijam Slovenije s specifično geografsko problematiko, sem homogena območja primerjal z Ilešičevimi makroregijami in mezoregijami.

Sestavlil sem seznam homogenih območij, ki pripadajo posameznim regijam. Kjer se meje homogenih območij in geografskih regij niso ujemale, sem priključil homogeno območje tisti makro ali mezo regiji, kjer je bilo znotraj homogenega območja več prebivalcev leta 1981.

V glavnem lahko rečem, da se le izjemoma homogena območja delijo na več makro ali mezo regij, pa še v teh primerih gre navadno le za manjši del homogenega območja, ki sega v druge regije.

Ker so bili posamezni tipi homogenih območij opredeljeni tudi z gibanjem število prebivalcev v obdobju 1971—1981, sem homogena območja primerjal še s »Tipi demografskih področij Slovenije« kot jih je opredelil (V. Klemenčič, 1968). Kljub temu, da analizi ne zajemata časovno istega obdobja, pa je primerjava obeh analiz pokazala, da ni prišlo do bistvenih sprememb pri demografskih tipih.

Sklep

Regionalizacija Slovenije po načelu homogenosti je dala 125 območij, ki pa sem jih potem razvrstil še v osem tipov. Tako smo dobili določena območja, na katerih lahko analiziramo različne pojave, hkrati pa izdelamo tudi tipologijo teh območij. Glede na to, da so homogena območja opredeljena na osnovi nestalnih kazalcev pomeni, da z razvojem lahko prihaja tudi do sprememb oblike homogenih območij in tudi spremembe po tipih. zato bo potrebno preverjati oblike in tip homogenih območij. Glede na to, da potrebujemo homogena območja pri obdelavi poselitvene in zaposlitvene problematike Slovenije in predvsem pri izdelavi usmeritev za nadaljni razvoj, je razumljivo, da jih bomo še nadalje obdelovali. Pri tem je potrebno posebno pozornost nameniti povezavi med homogenimi območji in krajevnimi skupnostmi. Na ta način bi dvignili raven homogenih območij iz študijske kategorije v konkretne teritorialne enote, ki jih uporabljamo pri prostorskem načrtovanju.

Literatura

- Bailly, A. S., Beaudry, M., 1976, Analyse typologique en milieu urbain: les aires homogenes d'Edmonton (Canada), *L'Espace Geographique*, n. 4, Paris
- Fehre, H. 1961, Die Gemeindentypen nach der Erwerbstruktur der Wohnbevölkerung, *Raumforschung und Raumordnung* H. 3, Hannover
- Gosar, L., Jakoš, A., Mihevc, P., 1980, Pomen tipologije naselij za planiranje, *Geografski vestnik* LII, Ljubljana
- Gosar, L., 1976, Vpliv gibanja kmečke delovne sile na oblikovanje agrarnega prostora, Ljubljana
- Ilešič, S., 1958, O načelih geografske rajonizacije (regionalizacije), referat na V. Kongresu geografov FNR Jugoslavije v Črni Gori 8. — 16. septembra 1958

- Ilešič, S., 1979, Pogledi na geografijo, Ljubljana
- Kebrič, I., Mrzlikar, S. 1982, Regija v SR Sloveniji in učinkovitost gospodarjenja po panogah slovenske industrije po posameznih regijah, IER, Ljubljana
- Klemenčič, V., 1972, Geografija prebivalstva Slovenije, Geografski vestnik
- Kokole, V., 1969, Centralni kraji v SR Sloveniji, Geografski zbornik 12
- Lebret, L.-J., 1961, Dynamique concrete du développement, Économie et humanisme, les éditions ouvrières, Paris
- Mihevc, P., 1975, Pomen ruralnega prostora v prostorskem planiranju, Ljubljana
- Sinteza (povzetki) strokovnih gradiv, ki zadevajo prostorski plan SR Slovenije, Zavod SRS za družbeno planiranje, Ljubljana 1977
- Vrišer, I., 1973, Vplivna območja jugoslovanskih mest in drugih središč, Geografski vestnik XLV, Ljubljana
- Vrišer, I., 1978, Regionalno planiranje, Ljubljana